

BOMEN IN BRUSSEL

de dendrologische rijkdom
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

CRITERIA EN INVENTARIS
VAN DE MERKWAARDIGE
BOMEN

Teksten

Bernard GALAND en Catherine LECLERCQ,
Directie Monumenten en Landschappen

Illustraties

Alfred de VILLE de GOYET,
Directie Monumenten en Landschappen

Vertaling

Bowne Global Solutions

Revisie teksten

Paula DUMONT, Harry LELIEVRE en Tom VERHOFSTADT
Directie Monumenten en Landschappen

Grafisch werk

CASIER / FIEUWS

Drukwerk

Joh. Enschedé-Van Muysewinkel
Deze publicatie werd gerealiseerd op Munken Lynx
en Munken Print Extra. De houtvezels gebruikt voor
de vervaardiging van dit papier, zijn afkomstig van bossen
die op lange termijn geëxploiteerd worden.
Ze werden gewit zonder chloor of chloor in de bestanddelen.

Verantwoordelijke uitgever

Guido VAN CAUWELAERT
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 BRUSSEL

Wettelijk depot

D/2004/6860/016

Het Brussels Gewest beschikt over talrijke en uitgestrekte groene ruimten en voor de bewoners is dat een onschatbaar voorrecht. De meestal heel oude parken zijn ongetwijfeld de meest opvallende en bekendste delen van dit groene kapitaal. Maar we mogen de ontelbare tuinen die in de binnenruimten van bouwblokken liggen niet over het hoofd zien. Het zijn trouwens dikwijls goed beschermde kleine groene schatten en in veel gevallen zijn het bewaard gebleven getuigen van het landelijk landschap dat verdween door de uitdijende urbanisatie.

De Brusselse parken en tuinen herbergen een onbetwiste rijkdom aan vele en zelfs tot exotische soorten behorende bomen. Velen daarvan, meer dan men zou denken, verdienen de kwalificatie “opmerkelijke boom”, hetzij door hun omvang, hun ouderdom of hun vorm. Deze opmerkelijke bomen vormen een buitengewoon en onvervangbaar erfgoed dat bewaard en beschermd moet worden. De bomen die in de Brusselse openbare ruimten staan zijn goed gekend. Ze werden reeds eerder in repertoria opgenomen en sommige werden zelfs beschermd. Van de bomen die in private tuinen in de binnenruimten van bouwblokken staan was nog geen inventaris opgemaakt. Daarom werd in 2002 begonnen met het inventariseren van deze, voor de meeste onder ons aan het zicht onttrokken bomen. Dit kon enkel worden uitgevoerd dankzij de op prijs gestelde medewerking van de tuineigenaars.

Tijdens de eerste fase van de werkzaamheden voor de opmaak van deze inventaris werd met behulp van luchtfoto's gezocht naar de aanwezigheid van potentieel interessante bomen. Na grondig onderzoek en na het optekenen van de belangrijkste gegevens werd er door deskundigen bepaald of de bomen aan voldoende criteria beantwoordden om als “opmerkelijk” te worden beschouwd. Gelet op hun grote erfgoedwaarde werd voor sommige bomen zelfs de procedure voor de opname op de bewaarlijst ingezet. Deze inventaris is nog niet volledig, daar sommige delen van het gewestelijke grondgebied nog niet werden onderzocht. Maar daar wordt in de nabije toekomst verder aan gewerkt. De mooiste bomen die tijdens deze twee eerste inventarisjaren werden ontdekt worden hierna voorgesteld. In deze brochure werden ook enkele goed gekende en reeds beschermde bomen opgenomen. Deze brochure laat U de onvermoede dendrologische rijkdom van het Brussels Gewest ontdekken en we hopen dat de lectuur ervan U zal aanzetten tot het planten van een boom die ooit “opmerkelijk” zal zijn...

Emir Kir

Staatssecretaris bevoegd voor Monumenten en Landschappen

Waarom belangstelling hebben voor merkwaardige bomen ?

Bomen zijn een belangrijk element in de stad, omdat ze wezenlijk deel uitmaken van het stadslandschap. Hun impact op onze omgeving spreekt vanzelf, maar soms moeten ze verdwijnen voordat we ons rekenschap geven van hun belangrijke rol. Bomen zijn onvervangbaar om wegen, binnenpleinen, parken, squares en stadstuinen te verfraaien, zowel door hun louter esthetische bijdrage, als door hun nut als groenscherm. Het silhouet van een boom, de kleur en de vorm van zijn bladeren en van zijn vruchten ... zijn variabele parameters die van een boom een visueel positief element maken dat niet alleen vele mensen, maar ook dieren, insecten en soms zelfs planten ten goede komt.

Merkwaardige bomen vormen dus een waardevol natuurlijk erfgoed. Door hun bijzonder lange levensduur maken bepaalde boomsoorten soms deel uit van de plaatselijke traditie van een wijk, gemeenschap of streek.

Vanuit esthetisch oogpunt worden sommige van deze oude bomen gekenmerkt door een indrukwekkend silhouet waarop de tijd zijn stempel heeft gedrukt.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt zijn een aantal van deze bomen de enige vertegenwoordigers van een soort in de streek of zelfs in het land. Soms worden er qua afmetingen of leeftijd records bereikt, wat een belangrijk gegeven voor de soort betekent.

Bovendien vormen deze bomen vaak de habitat voor een bijzonder rijke fauna, die soms specifiek is voor een bepaalde boomsoort. Het zijn echte ecologische niches, die gunstig zijn voor de ontwikkeling van andere soorten. Het ontbindingsproces waaraan een deel van een oude stam of tak onderhevig kan zijn, is een bron van leven voor heel wat ongewervelde dieren, holten vormen een toevluchtsoord voor vogels, de schors van de boom en zijn takken zijn oppervlakten waarop vele planten, zoals klimplanten of korstmossen (epifytorganismen), zich kunnen ontwikkelen.

WAT IS EEN MERKWAARDIGE BOOM ?

In het Brussels Gewest wordt een boom “merkwaardig” genoemd, wanneer hij een zekere erfgoedwaarde bezit. Deze waarde is afhankelijk van het esthetisch, wetenschappelijk en historisch belang dat hij kan hebben. Deze criteria zijn vastgelegd in het Brussels Wetboek van de Ruimtelijke Ordening (BWRO).

Concreet, op het terrein, wordt elke geregistreerde boom getoetst aan de criteria van merkwaardigheid. Op basis van het aantal criteria waaraan de boom voldoet, kan hij opgenomen worden in de inventaris of ingeschreven worden op de bewaarlijst.

Dit zijn de criteria van merkwaardigheid :

De omtrek

De stamomtrek wordt op 1,50 m hoogte gemeten.

De zeldzaamheid

Het gaat om de zeldzaamheid van de soort in het Brussels Gewest, waarvoor een beoordelingstabel werd opgesteld op basis van de beschikbare gegevens.

De lokaliseringindex in het gewestelijk grondgebied

Afhankelijk van de wijk waarin hij zich bevindt, draagt de boom in mindere of meerdere mate bij tot de verbetering van de leefomgeving.

De landschappelijke index

Afhankelijk van de plaats die hij inneemt in het stadslandschap, komt een boom in mindere of meerdere mate tot zijn recht.

De beplantingsindex

Een alleenstaande boom die over de nodige ruimte beschikt om zich te ontwikkelen, vertoont een groeiwijze die kenmerkend is voor zijn soort, als hij niet ondoordacht gesnoeid wordt.

De gezondheidstoestand

De “gezondheidstoestand” is een belangrijk criterium om de merkwaardigheid van een boom te beoordelen. In gelijke omstandigheden heeft een boom in goede fyto-sanitaire toestand meer waarde dan een wegwijnend exemplaar.

De levensduur en de mate van “vervangbaarheid”

Hoe ouder een boom, hoe langer het duurt voordat een nieuw exemplaar dezelfde erfgoedwaarde heeft verkregen.

De historische en esthetische waarde

Sommige bomen zijn oud genoeg om vermeld te zijn in een of ander historisch document (boeken, kadasterkaarten,...)

EEN BOOM WAAR JE NIET NAAST KAN KIJKEN...

Het criterium afmetingen is gebaseerd op de stamomtrek, gemeten op 1,50 m van de grond. Deze afmeting is heel belangrijk bij het registreren van de bomen, omdat ze het op lange termijn mogelijk maakt de groeisnelheid te bepalen en de correlatie omtrek-leeftijd vast te leggen. Bovendien kunnen we aan de hand van deze meting verschillende exemplaren van eenzelfde soort vergelijken en een klassement opstellen. Bomen met meerdere stammen (uitlopers) passen niet in dit klassement, omdat de aan de basis gemeten omtrek niet vergeleken kan worden met de hoger gemeten omtrek.

De omtrek vormt ook een belangrijk instrument om uit te maken of een boom al dan niet opgenomen kan worden in de inventaris van merkwaardige bomen. Dit gebeurt door de waarde te vergelijken met de helft van het gemiddelde van de drie dikste geregistreerde exemplaren van de soort in kwestie. *Nemen we bijvoorbeeld een zomereik die in een tuin staat met een omtrek van 278 cm. De drie bomen met de grootste omtrek in Brussel hebben, in dalende volgorde, een omtrek van: 605, 518 en 467 cm. Om te weten of onze eik deel kan uitmaken van de inventaris van merkwaardige bomen, volstaat het het gemiddelde te berekenen van de drie dikste exemplaren, dit cijfer door twee te delen en het resultaat te vergelijken met de omtrek van de boom in kwestie, dus*

$$(605+518+467) : 3 = 530 \quad 530 : 2 = \mathbf{265}$$

Aangezien de boom in kwestie een omtrek heeft van 278 cm (terwijl de gemiddelde waarde 265 cm bedraagt), kan hij dus opgenomen worden in de inventaris van merkwaardige bomen.

De Belgische Dendrologische Vereniging, die de informatie op nationaal niveau centraliseert, gebruikt eveneens dit meetresultaat om haar rangschikkingen op te stellen.

Treurwilg,
Gentsesteenweg in Sint-Agatha-Berchem

Valse Christusdoorn,
Astridpark in Anderlecht

Brussel telt meerdere nationale kampioenen waaronder:

- een valse christusdoorn van 4,23 m in het Astridpark te Anderlecht;
- een treurwilg van 3,97 m in een voortuin aan de Gentsesteenweg te Sint-Agatha-Berchem;
- een Japanse zelkova van 2,98 m in het park van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel;
- een tamme kastanje met ingesneden bladeren van 3,14 m in een schoolpark aan de Waterlooosesteenweg te Ukkel;
- een Kaspische christusdoorn van 2,70 m in de Massartuin te Oudergem.

Een opmerkelijke boom is dus, onder meer, een boom die indruk maakt door zijn formaat. Een uitzonderlijke omtrek roept ontegensprekelijk bewondering of verwondering op.

*Hoe kan een boom dergelijke afmetingen bereiken?
Hoe ontwikkelt de boom zich? Hoe berekent men de leeftijd ervan?
Wat zijn de grootste bomen van het Gewest?*

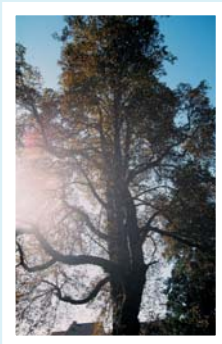
De afmetingen die een boom kan bereiken, zijn afhankelijk van de soort waartoe hij behoort. Er bestaan immers verschillende ontwikkelingstypes en elke soort wordt gekenmerkt door theoretische afmetingen die hij kan bereiken in welbepaalde omstandigheden: de maximale hoogte en omtrek, de maximumleeftijd en de groeisnelheid. Dit zijn belangrijke parameters waarmee men rekening moet houden als men besluit een boom te planten.

DE HOOGTE

De grootste bomen in Brussel zijn nauwelijks groter dan 35 meter. Dit lijkt belachelijk laag in vergelijking met hoogten die bepaalde bomen in andere landen kunnen bereiken (zoals de mammoetboom in Californië), maar een boom van een dertigtal meter in een stadstuin trekt zeker de aandacht.

Deze grote bomen behoren tot bepaalde soorten: de beuk, de witte paardekastanje, de plataan, de gewone es, de ceder, bepaalde soorten lindes, esdoornen, populieren en eiken.

Ze hebben veel plaats nodig om te groeien en afstand om bewonderd te kunnen worden, en horen dus thuis in grote tuinen. In Brussel zien we wel vaker dergelijke bomen uit de tijd van de grote landerijen, die later echter opgedeeld werden, zodat we bijvoorbeeld een beuk van bijna 30 meter hoog op een beperkte ruimte kunnen aantreffen. Als hij ongehinderd kon groeien voordat de bebouwing oprukte, is het perfect mogelijk de boom zo te behouden, mits een aangepast onderhoud om de veiligheid van de omwonenden en de aanpalende gebouwen te verzekeren. Sommige boomsoorten worden niet groter dan 15 meter en zijn dus beter geschikt voor tuinen met meer bescheiden afmetingen: de amberboom, de meidoorn, de esdoorn met handvormige bladeren, hulst, buxus...

Witte paardekastanje, privé-tuin in Watermaal-Bosvoorde

Rode beuk, privé-tuin in Etterbeek.

Het derde grootste exemplaar van het Gewest met een omtrek van 5,05 m. Geënt op een hoogte van ongeveer 1,60 m; de onderstam is sneller gegroeid dan de ent, vandaar de eigenaardige vorm van de stam.

DE OMTREK

De soorten die een indrukwekkende omtrek kunnen bereiken in het Brussels Gewest zijn de mammoetboom – waarvan het Gewest vijf exemplaren met meer dan 6 meter omtrek telt – en de zomereik – die een vertegenwoordiger heeft met een omvang van meer dan 6 meter, de beroemde Josephine-eik.

Momenteel zijn er in Brussel 42 bomen met een omtrek van meer dan 5 meter gekend en geregistreerd. Hiervan vermelden we onder meer:

- de Oosterse plataan in het Leopoldpark;
- de beuk waarvan men exemplaren met meer dan 5 m omtrek aantreft in het Ter Kameren Bos en het Zoniënwoud;
- de rode beuk waarvan exemplaren met meer dan 5 m omtrek alsmat zeldzamer worden. De grootste gekende boom in heel de geschiedenis van Brussel was de rode beuk in de Jean Burgerslaan te Ukkel (7,05 m omtrek) omgehakt in 1993. De tweede plaats werd ingenomen door de – heel wat minder indrukwekkende – beuk van het Kasteel Malou, die een omtrek had van 5,62 m toen hij in 2003 werd omgehakt. Vandaag de dag staat de grootste rode beuk van het gewest in een voortuin op de Terhulpseseenweg in Watermaal-Bosvoorde, op 1,50 m van de grond heeft hij “slechts” 5,30 m omtrek;

- de zomerlinde waarvan het meest gekende exemplaar de beroemde oude linde van Elsene is (5,36 m omtrek in 2003);
- de gewone plataan, met zijn gedeukte stam die onderaan soms breder uitloopt, zoals de plataan van Kinsendael in Ukkel, de grootste gekende vertegenwoordiger van de soort in Brussel (5,34 m omtrek);
- de tamme kastanje waarvan de koploper in Brussel (5,04 m omtrek) zich in een voortuin in de Wijnoogstreef in Vorst bevindt.

Andere boomsoorten kunnen een indrukwekkende omtrek bereiken, zoals de witte paardekastanje, de schietwilg, de Amerikaanse eik, de Canadapopulier en de witte esdoorn, maar dit gebeurt eerder uitzonderlijk.

Voor sommige soorten zijn dergelijke afmetingen te hoog gegrepen : gewone hulst en buxus. Deze laatste bereikt na een eeuw een omtrek van zo'n 15 cm!

DE GROEISNELHEID

De groeisnelheden lopen enorm uiteen en zijn tot op zekere hoogte afhankelijk van de standplaatsomstandigheden van de boom. Vanuit het oogpunt van de classificatie bestaan er soorten die snel, matig of traag groeien. Populieren, berken, bepaalde eiken en esdoorns en wilgen behoren tot de eerste categorie. Van de matig groeiende soorten vermelden we de zomereik, de beuk, de plataan, enz. En voorbeelden van soorten die traag en zelfs heel traag groeien, zijn buxus, hulst, taxus en de meidoorn.

DE LEVENSDUUR

De levensduur is dan weer afhankelijk van heel wat factoren. Zwaar snoeien, weerperikelen zoals een storm of droogte, of nog aanvallen van insecten of zwammen kunnen de levensduur van een boom aanzienlijk inkorten.

De bomen die in theorie het langste leven beschoren zijn in Brussel, zijn de taxus, de zomer- en winterlinde, buxus,

hulst, de zomereik, de plataan en de meidoorn waarvan de theoretische levensduur de 500 jaar overschrijdt. Bij de soorten met een gemiddelde levensduur (tussen 150 en 300 jaar) zien we de paardekastanje, de robinia, de hemelboom, de haagbeuk, de amberboom, bepaalde esdoorns, waaronder de Spaanse aak, e.a. Boomsoorten zoals berken, vlierbomen, kersenbomen, populieren en andere wilgen, kunnen de 100 jaar halen, maar deze levensduur wordt zelden bereikt in een stadsomgeving.

De boom wordt elk jaar "dikker" dankzij een laag speciale cellen, cambium genoemd, die zich onder de schors bevindt. Het cambium produceert nieuwe lagen hout die bovenop de oudere lagen komen. Wanneer we een boomschijf bekijken, zien we concentrische ringen die overeenstemmen met de jaarlijkse groei van de boom. Tijdens de lente is het cambium bijzonder actief, en vormt het grote cellen met een lichte kleur. In de zomer vertraagt de groei door de warmte en

droogte, zodat de gevormde cellen donkerder, kleiner en compacter zijn. Het is dankzij deze afwisseling in celtipe dat de jaarlijkse groei zichtbaar is. Aan de grootte van de cellen en de variatie kunnen we de geschiedenis van de boom aflezen. De zogenoemde jaarring stemt overeen met de hoeveelheid hout die gedurende een jaar geproduceerd wordt, en het aantal ringen stemt overeen met de leeftijd van de boom, op voorwaarde dat ze onderaan de boom geteld worden, want hogerop ontbreken er in het midden evenveel ringen als er jaren nodig geweest zijn voor de boom om die hoogte te bereiken.

Hulst, Henri Fricksquare in Sint-Joost-ten-Node.

De hulst behoort tot de soorten die het langst overleven in Brussel. Dit exemplaar is bijzonder oud, zoals blijkt uit de vele data die in zijn stam zijn gegraveerd.

EEN ZELDZAME BOOM

De zeldzaamheid van een boomsoort wordt bepaald door de frequentie waarmee hij op een welbepaalde plaats voorkomt. Er werd een tabel opgesteld op basis van op het terrein verzamelde gegevens en van het aantal geregistreerde exemplaren per soort. We onderscheiden drie klassen van zeldzaamheid : soorten die algemeen voorkomen, soorten die vrij weinig voorkomen en soorten die weinig voorkomen.

De zeldzaamheid van een soort kan gaan tot een enkel gekend exemplaar, het gaat dan om een bijzonder zeldzame soort.

Binnen de soorten zijn er nog **vormen** die door de kleur van hun loof of hun groeiwijze afwijken van de wilde soort. We denken bijvoorbeeld aan de beuksoort met purperrode bladeren die we heel vaak aantreffen in Brussel, of nog de treurvorm van de beuk.

Dan bestaan er nog meerdere **variëteiten**. Het gaat om bomen die morfologische variaties vertonen, zoals de insnijding van het blad. Dit is het geval van de tamme kastanje met ingesneden bladeren die zich in een schoolpark bevindt op de Waterloosesteenweg in Ukkel.

Tot slot zijn er de **cultivars** waarvan de vertegenwoordigers niet door geslachtelijke voortplanting bekomen kunnen worden, maar enkel door klonen gereproduceerd worden. Een voorbeeld hiervan is de blauwe ceder die veel voorkomt in openbare parken of, wat trouwens vrij verwonderlijk is, in kleine voortuinen waar hij niet altijd over voldoende ruimte beschikt om te groeien.

Tamme kastanje met ingesneden bladeren, Waterloosesteenweg in Ukkel.

De enige vertegenwoordiger van deze soort die in Brussel bekend is.

Overigens ook het grootste exemplaar van België, met een omtrek van 3,14 m.

Maar hoe komt het dat bepaalde soorten ondervertegenwoordigd zijn? Wat bepaalt de zeldzaamheid van een soort in Brussel?

De meest voor de hand liggende reden is dat bepaalde soorten moeilijk groeien in ons klimaat en dat degene die erin slagen zeldzaam zijn. Zo staat er bijvoorbeeld in Sint-Joost-ten-Node in een kleine privé-tuin een steeneik. De ideale weersomstandigheden voor een steeneik vinden we in het Middellandse Zeegebied (Zuid-Frankrijk), en deze boom heeft het dan ook bijzonder moeilijk om te overleven in het klimaat van onze streken, maar ook in een stedelijke omgeving. Het feit dat een exemplaar van deze soort in Brussel weet te overleven, ondanks deze omgevingsstress, doet de merkwaardigheid ervan aanzienlijk toenemen.

Vijgenboom, Beursplein in Brussel.

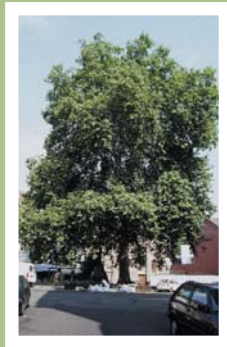
De aanwezigheid van deze mediterrane boom is volkomen onverwacht langs deze drukke verkeersader in Brussel.

Hetzelfde geldt voor de vijgenboom op het Beursplein in Brussel. Deze plant, die afkomstig is van het Middellandse Zeebekken, houdt van zon en warmte (thermofiele plant). Een vijgenboom kan bij ons dus enkel overleven als er minstens aan twee voorwaarden voldaan is : de plant moet op een zonnige plaats staan, en beschermt worden tegen de wind. De aanwezigheid van een vijgenboom midden in het stadscentrum, in een plantenbak, is dan ook totaal onverwacht en uitzonderlijk. De gehardheid hangt af van de variëteit. Sommige soorten zijn beter bestand tegen onze winters en beginnen overigens op te duiken in privé-tuinen.

Bepaalde soorten zijn dus ondervertegenwoordigd in Brussel, andere zijn dan weer oververtegenwoordigd, zoals de witte paardekastanje, de beuk of nog de plataan.

De *witte paardekastanje* dankt zijn succes aan koning Leopold II die de plant in de mode heeft gebracht door enkele magnifieke rijen, waarvan sommige nog bestaan, te laten aanplanten. De paardekastanje is een soort die goed aangepast is aan stedelijke omstandigheden, maar door zijn grote groei wordt hij soms stevig gesnoeid en zijn wortels beschadigen wel eens

het voetpad. Sinds enkele jaren wordt deze boomsoort getroffen door een ziekte waar we totaal machteloos tegenover staan. In heel Europa - en Brussel vormt geen uitzondering op de regel - verliezen de witte paardekastanjes hun bladeren immers te vroeg. In de vroege zomer nemen ze hun herfstkleuren al aan en op het einde van het seizoen zijn ze al hun bladeren kwijt. Deze trieste vertoning wordt veroorzaakt door een kleine vlinder die zijn eitjes in de bladeren van de boom legt, waarmee de larven zich voeden. Deze aanvallen doden de boom niet, maar ze verzwakken hem geleidelijk van jaar tot jaar, en het risico dat de boom op een gegeven moment niet meer bot, is reëel.

**Esdoornbladige plataan,
Poggeplein in Schaarbeek.**

Een van de mooiste exemplaren langs de openbare weg van deze soort die in Brussel flink vertegenwoordigd is.

De *beuk* is een inheemse soort, die perfect aangepast is aan ons klimaat. Het is een bijzonder decoratieve boom. De ruime aanwezigheid van deze boom is te danken aan het grote aantal openbare parken in de hoofdstad – plaatsen waar grote bomen goed tot hun recht komen. De meeste beuken van de hoofdstad zijn geconcentreerd in het Ter Kameren Bos en het Zoniënwoud. We vinden ze ook in grote tuinen en op grote domeinen, daar kent de vorm met de rode bladeren het meeste succes.

Ook de *plataan* is sterk aanwezig in Brussel. We treffen hem zowel langs de weg als in parken aan, want het is niet alleen een decoratieve boom die erg in de smaak valt, bovendien is hij bestand tegen de vervuiling in de stad, wat hem buitengewoon geschikt maakt als aanplanting langs de grote lanen. De gewone plataan is een hybride van de Westerse plataan en de Oosterse plataan. Van de eerste soort staat er geen enkel exemplaar meer in België, maar de tweede soort is te bewonderen in een aantal openbare parken.

Een aantal openbare en privé-parken en -tuinen in Brussel kunnen op echte verzamelingen van zeldzame bomen bogen :

- de *tuin Jean Massart* in Oudergem,
- het *Tenbosch-park* in Elsene,
- de *Botanische tuin* in Sint-Joost-ten-Node,
- het *park van Woluwe* in Sint-Pieters-Woluwe.

EEN WIJK MET WEINIG GROENE RUIMTE

Een boom die in een zeer verstedelijkt gebied staat, heeft meer waarde dan dezelfde boom die zich in een wijk met veel groene ruimte bevindt. Hij heeft meer te betekenen voor de bewoners van de wijk en voor de ornitologische en entomologische fauna. Op dezelfde manier draagt een boom die alleen op een binnenplein staat, meer bij tot het welzijn van alle bewoners. Zijn erfgoedwaarde zal alleen maar toenemen door de esthetische waardering die hij oproept.

Merk ook op dat het lokaliseringscriterium op dezelfde overwegingen gebaseerd is als het isolements criterium. Alleen het niveau verschilt: het lokaliseringscriterium speelt op het niveau van een wijk, terwijl het isolements criterium op het niveau van de boom telt.

In dit stadium van het onderzoek is het paradoxaal genoeg de gemeente Sint-Joost-ten-Node die de grootste diversiteit aan boomsoorten te bieden heeft. De Botanische Tuin is niet vreemd aan dit resultaat. Hoewel het om een dicht bebouwde gemeente gaat, is ze rekening houdend met haar omvang immers het best voorzien, zowel wat de specifieke rijkdom (aantal boomsoorten per oppervlakte-eenheid) als wat de concentratie aan bomen (aantal bomen per oppervlakte-eenheid) betreft. Dit is te verklaren door de kleine oppervlakte van de gemeente (1,1 km²) en door de aanwezigheid van overblijfselen van een aantal domeinen met bijzonder veel bomen en van twee bijzondere squares: de Henry Fricksquare en de Armand Steurssquare.

HET STEDELIJK LANDSCHAP

Bomen vormen een wezenlijk onderdeel van de stad, we zijn zo gewoon om ze te zien langs wegen, op squares en in parken dat we ze bijna niet meer zien. Bomen worden vaak als straatmeubilair beschouwd, het decoratief element bij uitstek om de openbare weg te verfraaien. Ze blijven op dezelfde plaats staan, maar vallen op door de veranderingen die ze ondergaan in de loop van de seizoenen : de aan- of afwezigheid van loof, bloemen of vruchten, het spektakel van de kleurveranderingen in de herfst, ... Maar de boom is veel meer dan gewoon straatmeubilair: het is een levend wezen. We zijn te vaak geneigd dit te vergeten; getuige hiervan de bumper-sporen op wortels en stammen, of nog het snoeien van grote takken, waardoor de boom verminkt wordt. Bovendien vervullen bomen door hun positie in het landschap een belangrijke psychologische rol: ze zijn des te belangrijker in de stad, omdat ze een van de weinige natuurelementen zijn die nog een verband leggen tussen stadsbewoners en natuur, tussen de mens en de onveranderlijke cyclus van de seizoenen.

Of ze nu zichtbaar zijn van de weg en een centrale positie (in het midden van een rotonde, een square...) of decentrale positie (langs de weg, in een voortuin...) innemen, of ze nu gedeeltelijk zichtbaar zijn van de weg (de boom wordt verborgen door een muur en enkel de kroon is zichtbaar) of volledig aan het zicht onttrokken zijn, bomen zijn volwaardige elementen van het stedelijk landschap.

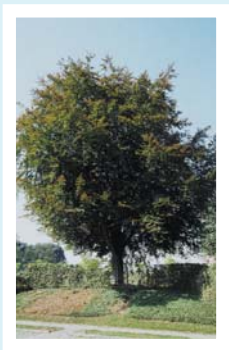
Vandaar dit criterium : bomen die een centrale plaats innemen in het landschap hebben meer waarde dan bomen die op een binnenplein staan.

Van deze laatste hebben maar een beperkt aantal mensen plezier, in tegenstelling tot een boom op een rotonde die door een ontelbaar aantal mensen bewonderd kan worden. Hier vinden we weer het idee terug dat een merkwaardige boom meer waarde heeft wanneer hij door een groter aantal personen bewonderd kan worden, en dus deel uitmaakt van een duurzaam en collectief erfgoed.

Zilverlinde, Invalidenlaan in Oudergem.

In het midden van een rond punt, bekleedt hij een centrale positie in het landschap.

Rode beuk, Jean Gabinplein in Jette.

Een alleenstaande boom met een wijde en symmetrische kroon ten opzichte van zijn stam.

Twee Turkse hazelaars, privé-tuin in Oudergem.

De beide bomen zijn samen gegroeid en hun kronen zijn nauw met elkaar verweven. Vooral de groep die ze vormen is merkwaardig, elk apart hebben de bomen een kleinere waarde.

EEN ALLEENSTAANDE BOOM IS MERKWAARDIGER

In de stad kunnen bomen apart, in rijen, in kleine of in grote groepen aangeplant worden.

Om verschillende redenen trekt een alleenstaande boom gemakkelijker de aandacht dan een boom die deel uitmaakt van een groep. Deze laatste heeft rechtstreeks of onrechtstreeks te maken met een belangrijk natuurlijk fenomeen : concurrentie.

De verschillende exemplaren die een groep vormen, moeten concurreren om zich zoveel mogelijk elementen toe te eigenen die nodig zijn voor hun groei, namelijk mineralen, water, licht en zelfs ruimte. Deze concurrentie heeft een invloed op de morfologie van de bomen.

Doordat de horizontale groei van de hoofdtakken van een alleenstaande boom niet gehinderd wordt door onmiddellijke buren, ontwikkelt hij een brede kroon, met een grote diameter. Deze kroon kan zich vrij rond de boom ontwikkelen, symmetrisch ten opzichte van de stam. De alleenstaande boom hoeft niet met buren te concurreren voor licht of ruimte, en heeft daardoor alle bewegingsvrijheid om te groeien op de manier die typisch is voor zijn soort. De druk vanuit de omgeving is klein genoeg om hem in staat te stellen zijn genetisch potentieel tot uiting te laten komen.

Tot slot krijgt ook de toeschouwer met deze concurrentie te maken : zijn blik zal gevangen worden door de groep die de bomen vormen en niet door een specifieke boom die deel uitmaakt van dit geheel. Dit is in dit geval in het nadeel van de potentiële merkwaardigheid. Een boom die volledig alleen staat, eist daarentegen alle aandacht voor zichzelf op.

EEN GEZONDE BOOM HEEFT MEER WAARDE

Het is vanzelfsprekend dat een boom in goede fyto-sanitaire conditie (een gezonde boom) – die dus langer zal leven en waarvan de stamomtrek zal toenemen – meer waarde heeft dan een wegwijnende boom.

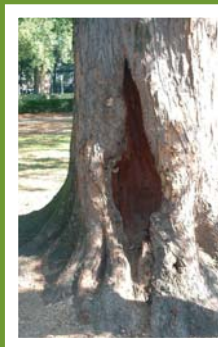
Waarom kijnt een boom weg?

Waarom worden er in de stad hogere eisen gesteld aan een boom dan op het platteland?

Aan welke ziekten is een boom in de stad onderhevig?

Het concept “merkwaardige boom” wordt in de stad niet op dezelfde manier benaderd als op het platteland. Een boom met een holle stam en een halve kroon, die bewoond wordt door vele soorten insecten, zwammen, korstmossen, enz., kan immers zonder enig probleem behouden worden in een landelijke omgeving, maar kan in de stad slechts blijven staan als hij ver genoeg van woningen en mensen vandaan staat. Wie durft de verantwoordelijkheid nemen om een dergelijke – overigens fascinerende - boom te laten staan, en zo het risico te lopen dat hij omvalt en daarbij grote schade berokkent aan mensen of goederen. Toch kunnen er maatregelen genomen worden om deze risico's uit de weg te ruimen en de boom zo lang mogelijk te behouden, zoals bepaalde dikke hoofdtakken met tuidraden vastmaken; als dit correct gebeurt, blijft de structuur van de boom intact. Het instellen van een voldoende grote veiligheidszone rondom de boom is ook een manier om schade door eventueel afvallend dood hout te voorkomen.

Een sterk gesnoeide boom verliest niet alleen snel aan esthetisch belang, ook zijn levensduur wordt zwaar gehypothecerd, de prijs die hij moet betalen voor korte-termijnoverwegingen en bepaalde individuele belangen. In het algemeen wordt afgeraden wonden van meer dan 15 centimeter te veroorzaken. Deze wonden zullen immers niet snel

Witte esdoorn met ingesneden bladeren, Elisabethpark in Koekelberg.

Verzorgde wonde op de stam.

genoeg bedekt worden door wondweefsel dat aantasting door houtzwammen zal vermijden. Deze zwammen zullen een ontbinding te weeg brengen indien ze niet ingedamd worden door de natuurlijke barrières van de boom, en zich uitbreiden tot de stam die uiteindelijk hol zal worden.

Een dergelijk gesnoeide boom staat vaak dicht bij een woning, aangezien dergelijk snoeiwerk vaak door een buur of door de eigenaar geëist wordt om diverse redenen (zon, bladeren in de dakgoten, te veel bladeren op te ruimen in de herfst). Hoewel deze problemen gedeeltelijk opgelost worden, maakt de boom snel scheuten aan in de loop van de eerste jaren na het snoeien. Het gebladerde wordt dichter, de bladeren groter en de problemen waarvoor de interventie gebeurde, duiken snel opnieuw op en in grotere mate. De boom wordt uiteindelijk gevaarlijk, overheersend en zal op termijn geveld moeten worden.

De ziekten waaraan bomen onderhevig zijn, zijn afhankelijk van de soort. Sommige ziekteverwekkers hebben het op één bepaalde boomsoort gemunt, terwijl andere er verschillende kunnen aantasten.

Rode beuk, park van het kasteel Malou in Sint-Lambrechts-Woluwe.

Verzorgde wonde op de stam.

De Oude linde, Oude Lindesquare in Elsene.

Talrijke postkaarten van begin 20ste eeuw bewijzen dat ook toen al veel belang werd gehecht aan deze uitzonderlijke boom.

(Verzameling postkaarten Dexia Bank)

De Drie Linden van Watermaal-Bosvoorde.

(Verzameling postkaarten Dexia Bank)

DE HISTORISCHE WAARDE

Omdat hij lang leeft en op dezelfde plaats blijft, kan een boom het voornaamste landschapselement zijn dat na vele jaren overblijft. Hij is dan ook de stille getuige van de evolutie in een tijdperk en het leven in een wijk. Hierbij komt dat deze getuige leeft, wat hem nog authentieker maakt.

Wat verstaan we onder historische waarde?

In de eerste plaats gaat het om bomen die vermeld worden op oude kaarten of in geschriften. Deze bomen kunnen we op de vingers van één hand tellen. De best gekende zijn ongetwijfeld de oude linde van Elsene, de Kasterlinde van Sint-Agatha-Berchem en de drie lindebomen van Watermaal-Bosvoorde.

Dan zijn er de bomen die geplant zijn om een historische gebeurtenis te herdenken en waarvan de plantdatum dus gekend is : zij zijn het talrijkst. Dit is het geval voor de bomen die geplant werden ter herinnering van de honderdste ver-

jaardag van de Belgische onafhankelijkheid : de linde aan de Sint-Vincentiuskerk in Evere, geplant in 1930. Hij heeft de bombardementen van de Tweede Wereldoorlog overleefd! In Oudergem bevindt zich op het kruispunt van de Invalidenlaan en de Sint-Juliaanskerklaan een zilverlinde, die eveneens in 1930 geplant is. De Amerikaanse eik op de Charles Lagrangesquare in Ukkel tot slot werd hetzelfde jaar geplant.

En dan zijn er nog de vele bomen met een geschiedenis, waarvan niet noodzakelijk melding gemaakt wordt in een historisch document. Het zijn de getuigen van een ander tijdperk, van grote domeinen met veel bomen, van landerijen en grote parken. Het zijn de laatste overblijfselen van een prestigieus verleden. Deze historische waarde geldt voor de meeste eeuwenoude bomen in de hoofdstad. Hun leeftijd, en dus hun omtrek, is het enige bewijsmateriaal dat nodig is om dit belang te bevestigen.

Sommige geschiedenisboeken maken melding van bomen die vandaag verdwenen zijn : de beroemde "gezegende boom" in Elsene, de wonderlinde die in 1867 omgehakt werd, hij was toen meer dan 600 jaar oud... In de wijk "De Dikke Linde" in Laken stond in het begin van de 20^e eeuw nog een van de dikste lindebomen die Brussel gekend heeft.

**Sieboldsappel,
Leuvensesteenweg in Evere.**

De stam van deze kleine boom
lijkt terug te plooiën.

EEN BIJZONDERE VORM

Sommige bomen nemen een heel originele vorm aan, die hen een verrassend allure geeft. Waarom de boom op deze manier groeit, is vaak een raadsel : aan welke gebeurtenis heeft deze boom zijn ongebruikelijke vorm te danken?

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt enkele bizarre bomen : de Sieboldsappel op de Leuvensesteenweg in Evere, waarvan de stam op zichzelf lijkt terug te plooiën, of nog de grove den in de Dennenboslaan in Sint-Lambrechts-Woluwe waarvan de stam zich op lage hoogte in twee gebogen hoofdtakken splitst, zoals twee armen. De es in de Schermstraat in Sint-Pieters-Woluwe is heel merkwaardig van vorm : de stam ervan volgt een golvende lijn en zigzagt op een regelmatige manier tot aan de kroon. De Noorse esdoorns op het Ardense Jagersplein in Schaarbeek hebben een heel eigenaardige vorm : ze vertonen allemaal tumoren die de stam overdreven dik maken. Een reactie van de boom op een pathogene aantasting zou aan de basis hiervan liggen.

**Noorse esdoorn,
Ardense Jagersplein
in Schaarbeek.**

De bomen op dit kleine
plein onderscheiden zich
door hun uitgezette stam.

HET ONDERHOUD VAN MERKWAARDIGE BOMEN

In zijn natuurlijke omgeving moet een boom niet gesnoeid worden. De overbodige takken en de takken die onvoldoende zonlicht krijgen, gaan dood en vallen uiteindelijk af, de boom wordt op die manier op natuurlijke wijze gesnoeid.

Het is duidelijk dat we het in de stad niet zo ver kunnen laten komen, met het risico dat er op gelijk welk moment dood hout naar beneden valt. Er moet dus zo regelmatig mogelijk en zo licht mogelijk worden ingegrepen. Door het dood hout regelmatig weg te nemen, kan het licht doordringen in de kroon. Het snoeien van takken met een grote diameter moet vermeden worden, omdat dit grote wonden kan veroorzaken die nooit volledig zullen helen. Het (dode) harthout komt zo bloot te liggen, waardoor het meer onderhevig is aan aantasting door houtzwammen. Actieve rotting dringt door in de structuur van de boom, die dan een heel systeem van compartimentering in werking moet stellen, om dit deel in ontbinding te isoleren. De compartimentering is min of meer efficiënt, afhankelijk van de soorten en individuele exemplaren, maar volstaat niet om de integriteit van de boom te bewaren.

De ongewenste takken zouden zo vlug mogelijk gesnoeid moeten worden nadat de knoppen waaruit ze ontstaan zijn, verschenen zijn. Het komt er dus op aan de toekomstige hoofdtakken goed te kiezen, en dit vroeg genoeg in het leven van de boom. Het snoeien van een boom gebeurt met een visie op heel lange termijn, en men moet proberen rekening te houden met het grootst mogelijke aantal parameters (biologische, esthetische, stedenbouwkundige overwegingen, e.a.). Het abrupt wegnemen van een deel van de kroon veroorzaakt voor de boom een fysiologische stresstoestand, waardoor er scheuten verschijnen die niet altijd de botanische kenmerken van de soort vertonen. De bladeren zijn groter en talrijker, evenals de massa scheuten. Deze scheuten duiken ook op weinig wenselijke plaatsen op (onderaan de stam, e.a.)

Zilverlinde verminkt als gevolg van overdadig snoeien.

Als reactie op het verlies van een deel van de kroon, zijn vele scheuten ontstaan die het uitzicht van de boom aanzienlijk veranderen.

en veranderen het uitzicht van de boom aanzienlijk. De grondige snoeibeurten zijn gericht op meer zonlicht en een beter zicht, maar het probleem wordt er alleen maar groter door en mettertijd worden de ingrepen alsmear drastischer, in die mate dat de boom op termijn geen bestaansredenen meer heeft en geveld moet worden.

Ook het ondergrondse gedeelte van de bomen, de wortels, verdienen veel aandacht. Zij spelen een buitengewoon belangrijke rol: ze halen niet alleen minerale elementen en water uit de bodem, die onmisbaar zijn voor het metabolisme van de boom, maar zorgen er ook voor dat de boom stevig vastzit in de grond.

Sommige boomsoorten hebben zogenaamde kruipende wortels, die zichtbaar zijn aan het bodemoppervlak. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de zoete kers, de beuk, de trompetboom, de populier en de wilg. Het is belangrijk dat deze wortels niet beschadigd worden, want deze wonden zijn stuk voor stuk toegangspoorten voor ziekteverwekkers; daarom wordt er best niet gemaaid aan de voet van deze bomen. Bovendien kan een grondverzakking aan de voet van de boom (door het parkeren van wagens bijvoorbeeld) de ondergrondse wortels uiteindelijk verstikken, aangezien deze water en lucht nodig hebben om het metabolisme te verzekeren. Sommige boomsoorten verdragen dit, andere kunnen er absoluut niet tegen. Het wortelsysteem gaat er dan geleidelijk op achteruit, zonder dat dit zichtbaar is. Soms worden deze wortels het slachtoffer van een zwam, waardoor de boom gevaarlijk wordt omdat zijn stabiliteit in het gedrang komt.

Anderlecht

- 1 *Populus x canadensis* (Canadapopulier)
Kiekensstraat (Neerpede)
- 2 *Fraxinus excelsior* (gewone es)
private tuin : Appelboomstraat, 401 (Neerpede)
- 3 *Gleditsia triacanthos var. inermis* (doornloze christusdoorn) : landschap insgeschreven op de inventaris : Astrid park
- 4 *Ailanthus altissima* (hemelboom)
beschermd landschap : Forestierpark

Brussel

- 5 **Cathedraalbos**
Fagus sylvatica (beuk)
Beschermd landschap : Ter Kamerenbos : hoek van de Bosvoordselaan en de Sleutelbloemenweg
- 6 **De mammoet**
Sequoiadendron giganteum (mammoetboom) private tuin : F. Rooseveltlaan, 115
- 7 *Araucaria araucana* (apeboom)
Louizalaan
- 8 **Uit het Oosten ?**
Platanus orientalis (Oosterse plataan)
beschermd landschap : Leopoldpark
- 9 *Zelkova serrata* (Japanees zelkova)
Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen
- 10 *Metasequoia glyptostroboides* (Chinese sequoia) Brabançonnellaan
- 11 *Fraxinus angustifolia* (smalbladige es)
beschermd landschap : tuinen van het Pacheco godshuis
- 12 *Ulmus americana* (Amerikaanse iep) hoek van de Augustijnenstraat en de Lakensestr.
- 13 **Prutske**
Ficus carica (vijgeboom) Beursplein
- 14 *Aesculus carnea* (rode paardekastanje)
beschermd landschap : Clementinasquare

Elsene

- 15 **De Oude Linde**
Tilia platyphyllos (zomerlinde)
Oude-Lindesquare
- 16 *Alnus cordata* (hartbladige els) hoek van de Gewijdeboomstraat en de Keienveldstraat
- 17 *Ginkgo biloba* (Japanse noteboom)
private landschap : Mercelisstraat, 40

Etterbeek

- 18 *Ostrya carpinifolia* (hopbeuk)
private landschap : Generaal Fivéstraat (voor 90)
- 19 *Liriodendron tulipifera* (tulpeboom)
beschermd landschap : Jean Felix Haptuin

Evere

- 20 **Treurbeuk**
Fagus sylvatica f. pendula private landschap : Leuvensesteenweg, 862
- 21 *Mespilus germanica* (mispel)
Stormhelmlaan
- 22 *Malus sieboldii* (Sieboldsappel)
private tuin : Leuvensesteenweg, 977
- 23 *Fagus sylvatica f. purpurea* (rode beuk)
private tuin : Kerkhof van Brussellaan (voor kerkhof)
- 24 *Acer saccharinum* (witte esdoorn)
beschermd landschap : kerkhof van Brussel
- 25 *Tilia platyphyllos* (zomerlinde)
Sint-Vincentiusplaats

Ganshoren

- 26 *Fagus sylvatica f. purpurea* (rode beuk)
hoek van de Cijnsstraat en Sergeant Sorensenstraat
- 27 *Aesculus hippocastanum* (witte paardekastanje) private tuin : Hervormingslaan, 63

Jette

- 28 **De waaier**
Quercus frainetto (Hongaarse eik)
square van de Secretinlaan
- 29 *Fagus sylvatica f. purpurea* (rode beuk)
private tuin : Amélie Gomandstraat, 24
- 30 *Pterocarya fraxinifolia* (Kaukasische vleugelnoot) Jules Lorgesquare
- 31 *Fagus sylvatica f. purpurea* (rode beuk)
Jean Gabinplein

Koekelberg

- 32 *Acer saccharinum var. laciniatum* (zilversdoorn met ingesneden bladeren)
beschermd landschap : Elisabethpark

Oudergem

- 33 *Tilia tomentosa* (zilverlinde)
rondpunt Invalidenlaan
- 34 *Cedrus atlantica 'Glauc'* (blauwe ceder)
private tuin : hoek van H. de Bruckèrelaan en L. Berlaimontlaan
- 35 *Gleditsia caspica* (Kaspische christusdoorn)
beschermd landschap : Massartuin
- 36 *Corylus colurna* (Turkse hazelaar)
private tuin : Charles Schallerlaan, 32
- 37 *Populus lasiocarpa* (grootbladige populier)
landschap ingeschreven op de inventaris : Seny park

Schaarbeek

- 38 *Platanus x hispanica* (esdoornbladige plataan) private tuin : d'Hoogvorststraat, 2
- 39 *Platanus x hispanica* (esdoornbladige plataan) Haachtsesteenweg (Poggeplein)
- 40 *Acer platanoides* (noorse esdoorn)
Ardense Jagersplein
- 41 *Pyrus communis* (perenboom)
private tuin : Karabiniersplein (zichtbare vanaf de Leuvensesteenweg)

Sint-Agatha-Berchem

- 42 **Kasterlinde**
Tilia platyphyllos (zomerlinde) hoek van de Kasterlindenstraat en F. Elbersstraat
- 43 *Fraxinus excelsior* (gewone es)
private tuin : Groendreef, 43
- 44 *Salix x sepulcralis* (treurwilg)
private tuin : Gentssesteenweg, 1100
- 45 *Salix alba* (schietswilg)
private tuin : Broekstraat, 51
- 46 *Carpinus betulus* (haagbeuk)
beschermd landschap : Kattedroek
- 47 **Knotwilgen**
Salix alba (schietswilg) hoek van de Lusthuizenstraat en de Hunderenveld

Sint-Gillis

- 48 *Platanus x hispanica* (esdoornbladige plataan)
private tuin : Henri Jasparlaan (zichtbare vanaf de Berckmansstraat)

Sint-Jans-Molenbeek

- 49 **De ginkgo**
Ginkgo biloba (Japanse noteboom) landschap ingeschreven op de Inventaris : Musenpark
- 50 *Platanus x hispanica* (esdoornbladige plataan) Bevrijderssquare
- 51 *Juglans regia* (okkernoot)
Bougainville's straat (hoek Condorlaan)

Sint-Joost-ten-Node

- 52 *Platanus x hispanica* (esdoornbladige plataan) Sint Franciscus park
- 52 *Ilex aquifolium* (hulst)
Henri Fricksquare
- 53 *Aesculus hippocastanum* (witte paardekastanje) Henri Fricksquare

Sint-Lambrechts-Woluwe

- 54 **Malou is niet meer**
Fagus sylvatica f. *purpurea* (rode beuk)
beschermd landschap : park van het Maloukasteel
- 55 *Pinus sylvestris* (grove den)
private tuin : Dennenboslaan, 56
- 56 *Catalpa bignonioides* f. *aurea* (gele trompetboom)
private tuin : Oeverstraat, 77
- 57 *Carpinus betulus* f. *fastigiata* (zuilhaagbeuk)
private landschap : Neerveldstraat

Sint-Pieters-Woluwe

- 58 *Fagus sylvatica* f. *pendula* (treurbeuk)
private tuin : Kamelialaan, 19
- 59 *Sequoiadendron giganteum* (mammoetboom)
private tuin : Markies de Villalobarlaan, 90

Ukkel

- 60 *Castanea sativa* (tamme kastanje)
private tuin : Bosveldweg, 80
- 61 *Tilia cordata* (winterlinde)
Bosveldweg (voor ingang 43)
- 62 *Fagus sylvatica* f. *purpurea* (rode beuk)
private tuin : Kasteel de Walzinlaan, 11
- 63 *Quercus rubra* (Amerikaanse eik)
Charles Lagrangesquare
- 64 *Pinus nigra* (zwarte den)
private tuin : Gatti de Gamondstraat, 151
- 65 *Ginkgo biloba* (japanse notebloom)
Stallestraat (Raspailpark)
- 66 **De dikke plataan**
Platanus x hispanica (esdoornbladige plataan) beschermd landschap : Kinsendaal
- 67 *Abies grandis* (reuze zilverspar)
private tuin : Aiglonslaan, 37

Vorst

- 68 **Joséphine eik**
Quercus robur (zomereik) beschermd landschap : Jacques Breelpark
- 69 *Castanea sativa* (tamme kastanje)
Wijnoogstdreef, 27
- 70 *Fagus sylvatica* f. *purpurea* (rode beuk)
private tuin : Van Volxemlaan, 164
- 71 *Catalpa speciosa* (trompetboom)
beschermd landschap : park van Vorst
- 72 *Tilia tomentosa* (zilverlinde)
Marconipark
- 73 *Tilia tomentosa* en *Fagus sylvatica* f. *purpurea* (zilverlinde en rode beuk)
private tuin : Brugmannlaan (zichtbaar vanaf het abt Froidurepark)

Watermaal-Bosvoorde

- 74 **De Drie Linden**
Tilia cordata (winterlinde) beschermd geheel : tuinwijken Le Logis-Floréal
- 75 *Sorbus x thuringiaca* (Thuringer lijsterbes)
Bosnimfenlaan (voor 14)
- 76 *Tilia x petiolaris* (treurzilverlinde)
private tuin : Hondenwetstraat, 18
- 77 *Sequoiadendron giganteum* (mammoetboom)
private tuin : E. Van Becelaere-
laan, 26
- 78 *Sequoiadendron giganteum* (mammoetboom)
private tuin : Terhulpesteenweg, 164
- 79 **De winnaar**
Fagus sylvatica f. *purpurea* (rode beuk)
private tuin : Terhulpesteenweg, 183
- 80 *Aesculus hippocastanum* (witte paardekastanje)
private tuin : Lieveheers-
beestjeslaan, 6

BIBLIOGRAFISCHE SELECTIE

- BAUDOUIN, J.-C., *De koniferen en algemeenheden betreffende de houtachtige gewassen. De houtachtige gewassen*, deel 1, Ministerie van openbare werken, Dienst van het Groenplan, Brussel, 1987.
- BAUDOUIN, J.-C., *Les arbres feuillus et quelques arbustes. Les plantes ligneuses*, volume 2, Ministère de la Région wallonne, Division de la nature et des forêts, Duculot, Gembloux, 1993.
- BAUDOUIN, J.-C., DE SPOELBERCH, P., JACOBS, R. *Arbres de Belgique. Inventaire dendrologique 1987-1992*, Fondation Spoelberch-Artois, 1992.
- BROSSE, J., *Larousse des arbres et des arbustes*, Larousse, 2001.
- COMBES, A. J., *Arbres*, Bordas, 1993.
- BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST, *Brussels Wetboek van de ruimtelijke ordening*, Bruylant, 2004.
- DRENOU, C., *La taille des arbres d'ornement, du pourquoi au comment*, Institut pour le développement forestier, Paris, 1999.
- EUX ET FORÊTS, *Arbres remarquables de Belgique*, 1978.
- GEERINCK, D., *Brussel stad van bomen, Ministerie van het Brussels Hoofdstelrijk Gewest*, 1993.
- IBGE. *Les arbres remarquables de la Région de Bruxelles-Capitale, I. Berchem-Sainte-Agathe*. 1992.
- LAMBINON, J., DE LANGHE, J.-E., DELVOSALLE, L., *et al.*, *Nouvelle flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du nord de la France et des régions voisines*, Jardin botanique national de Belgique, Meise, 4e éd., 1999.

INDEX VAN DE SOORTEN

Nederlands	Latijn	Frans			
Amerikaanse eik	<i>Quercus rubra</i>	Chêne rouge d'Amérique	Schietwilg	<i>Salix alba</i>	Saule blanc
Amerikaanse iep	<i>Ulmus americana</i>	Orme d'Amérique	Sieboldsappel	<i>Malus sieboldii</i>	Pommier de Siebold
Apeboom	<i>Araucaria araucana</i>	<i>Araucaria</i> du Chili	Steenek	<i>Quercus ilex</i>	Chêne vert
Beuk	<i>Fagus sylvatica</i>	Hêtre	Tamme kastanje	<i>Castanea sativa</i>	Châtaignier
Blauwe atlasceder	<i>Cedrus atlantica</i> 'Glaucá'	Cèdre bleu de l'Atlas	Taxus	<i>Taxus baccata</i>	If
Canadapopulier	<i>Populus x canadensis</i>	Peuplier du Canada	Thuringer lijsterbes	<i>Sorbus x thuringiaca</i>	Sorbier de Thuringe
Chinese sequoia	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	Métaséquoia	Treurbeuk	<i>Fagus sylvatica</i> f. <i>pendula</i>	Hêtre pleureur
Christusdoorn	<i>Gleditsia triacanthos</i>	Févier	Treurwilg	<i>Salix x sepulcralis</i>	Saule pleureur
Esdoornbladige plataan	<i>Platanus x hispanica</i>	Platane à feuilles d'érable	Treurzilverlinde	<i>Tilia x petiolaris</i>	Tilleul argenté pleureur
Gewone es	<i>Fraxinus excelsior</i>	Frêne commun	Trompetboom	<i>Catalpa bignonioides</i>	Catalpa
Gewone esdoorn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Érable sycomore	Trompetboom	<i>Catalpa speciosa</i>	Catalpa à feuilles cordées
Gewone robinia	<i>Robinia pseudoacacia</i>	Robinier faux-acacia	Tulpeboom	<i>Liriodendron tulipifera</i>	Tulipier de Virginie
Grootbladige populier	<i>Populus lasiocarpa</i>	Peuplier à grandes feuilles	Turkse hazelaar	<i>Corylus colurna</i>	Noisetier de Byzance
Grove den	<i>Pinus sylvestris</i>	Pin sylvestre	Vijgeboom	<i>Ficus carica</i>	Figuier commun
Haagbeuk	<i>Carpinus betulus</i>	Charme	Witte esdoorn	<i>Acer saccharinum</i>	Érable argenté
Hartbladige els	<i>Alnus cordata</i>	Aulne à feuilles cordées	Witte paardekastanje	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Marronnier commun
Hemelboom	<i>Ailanthus altissima</i>	Ailante glanduleux	Winterlinde	<i>Tilia cordata</i>	Tilleul à petites feuilles
Hongaarse eik	<i>Quercus frainetto</i>	Chêne de Hongrie	Zeeden	<i>Pinus pinaster</i>	Pin maritime
Hopbeuk	<i>Ostrya carpinifolia</i>	Charme houblon	Zilverlinde	<i>Tilia tomentosa</i>	Tilleul argenté
Hulst	<i>Ilex aquifolium</i>	Houx	Zoete kers	<i>Prunus avium</i>	Merisier
Japanse noteboom	<i>Ginkgo biloba</i>	Arbre aux quarante écus	Zomereik	<i>Quercus robur</i>	Chêne pédonculé
Japanse zelvova	<i>Zelkova serrata</i>	Zelkova du Japon	Zomerlinde	<i>Tilia platyphyllos</i>	Tilleul à larges feuilles
Kaukasische vleugelnoot	<i>Pterocarya fraxinifolia</i>	Ptérocaryer à feuilles de frêne	Zuilhaagbeuk	<i>Carpinus betulus</i> f. <i>fastigiata</i>	Charme fastigié
Kaspische christusdoorn	<i>Gleditsia caspica</i>	Févier de Caspienne	Zwarte den	<i>Pinus nigra</i>	Pin noir
Krimlinde	<i>Tilia x euchlora</i>	Tilleul du Caucase	Zwarte moerbeï	<i>Morus nigra</i>	Mûrier noir
Mammoetboom	<i>Sequoiadendron giganteum</i>	Sequoia géant			
Mispel	<i>Mespilus germanica</i>	Néflier			
Noorse esdoorn	<i>Acer platanooides</i>	Érable plane			
Okkernoot	<i>Juglans regia</i>	Noyer royal			
Oosterse amberboom	<i>Liquidambar orientalis</i>	Copalme d'Orient			
Oosterse plataan	<i>Platanus orientalis</i>	Platane d'Orient			
Perenboom	<i>Pyrus communis</i>	Poirier cultivé			
Perzische parrotia	<i>Parrotia persica</i>	Parrotie de Perse			
Reuze zilverspar	<i>Abies grandis</i>	Sapin de Vancouver			
Rode beuk	<i>Fagus sylvatica</i> f. <i>purpurea</i>	Hêtre pourpre			
Rode paardekastanje	<i>Aesculus carnea</i>	Marronnier à fleurs rouges			

